

פרשת בשלח שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

הואיל משה

להם אלא דברים ואין בדברים כח להיות חוזרים ונמסרים לשליח אחר עכ"ל.

אך הקשה עפ"י שיטת המהרי"ט (ח"א סי' קכ"ז), דכל מקום דהוי מילי לבד ולית ליה להשליח לעשות שום מעשה רק להגיד דברים בעלמא שייך הך כללא דמילי לא מימסרי לשליח, ומה"ט לא מהני אמירה להאומר לשלוחו צא והקדיש נכסי או צא והפקר נכסי, משום דמילי לא מימסרו לשליח עיי"ש, הרי דס"ל דלאו דוקא לעשות שליח אחר הוא דאמרינן דמילי לא מימסרו לשליח אלא אפילו בשליח אחד שייך הך כללא דמילי לא מימסרי לשליח, ולפי"ז הדקל"ד איך יכולין לעשות שליח ציבור לתפלה, הרי מילי לא מימסרי לשליח עיי"ש.

ובספר מחנה אפרים הל' שלוחין (סי' ד') הקשה על שיטת המהרי"ט הנ"ל, מהא דאיתא במסכת נדרים (דף ע"ב), האומר לאפוטרופוס כל נדרים שנודרת אשתי מכאן ועד שאבוא ממקום פלוני, הפר, והפר לה, יכול יהו מופרין, תלמוד לומר אישה יקימנו ואישה יפרנו דברי ר' יאשיה, אמר לו ר' יונתן מציינו בכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו עיי"ש, הרי דר' יונתן ס"ל דיכול להפר משום דשלוחו של אדם כמותו, ואף ר' יאשיה דפליג היינו מדמעט קרא אישה יפרנו, אבל אי לאו קרא הוי מצי להפר, הרי מפורש להדיא דבעל יכול למסור דברים לשלוחו דהא הך הפרה הוא רק מילי כמו הקדש ואפי"ה מצי לשוויה שליח להפר לאשתו עכ"ק.

ובשו"ת קול אריה חאו"ח (סי' כ"ג) כתב וז"ל, אך לאחר העיון היטב בש"ס ופוסקים בענין זה יגעתי ומצאתי בעזה"י כוונה עמוקה בדברי המהרי"ט הנ"ל, וביאור דבריו כך הוא, דהנה הרא"ש במסכת נדרים (שם) כתב, דהגמ' פריך דהיאך יכול האפוטרופוס להפר והא לא שמיע ליה, וכתב הרא"ש וז"ל, ושמיעת האפוטרופוס אינה כשמיעת הבעל ואעפ"י שעשאו שליח להפר, דבמידי דממילא לא שייך מנוי שליחות עכ"ל, הרי דשליחות לא שייך רק במידי דעשיה או בדיבור דחשוב כמעשה, דעקימת שפתיו הוי מעשה, אבל במידי דממילא כגון שמיעה לא שייך מינוי שליחות, ועפ"י"ז הסברתי ג"כ מה שכתב הב"ח דעל דברים שבלב לא שייך מינוי שליחות, משום שלא הוי מידי דעשיה.

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו: ואיהא במדרש, ילמדנו רבינו, היה עומד מתפלל וטעה, מהו סימנו, כך שנו רבותינו, המתפלל וטעה סימן רע לו, ואם שליח ציבור הוא סימן רק לשולחנו מפני ששלוחו של אדם כמותו, ע"כ. וצ"ב שייכות הך דינא להכא.

והנבס"ד, עפימש"כ בספר מטה אפרים באלף למטה בדיני קדיש יתום (שער ד' אות י'), דהא דאמרינן דשליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, הוא מטעם שליחות, כדאיתא במסכת ברכות (דף ל"ד), המתפלל וטעה סימן רע לשולחנו מפני ששלוחו של אדם כמותו, ומה"ט איתא במסכת ר"ה (דף כ"ט): דכל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן, כדקיי"ל במסכת ב"מ (דף י'): דכל היכא דהשליח לא בר חיובא לא מחייב שולחו עיי"ש.

והקשה בספר כנויי נדרים (מהגרש"ק זצ"ל) דאיך שייך שליחות בכהאי גוונא, דהא קיי"ל מילי לא מימסרי לשליח, ותירץ, משום דהוי כדאית ליה להש"ץ שותפות בגוויה, דאפילו כשהוא עצמו כבר התפלל ויצא ידי חובתו, עכ"ז הוי ליה כאית ליה שותפות בגוויה מטעם ערבות, כמו דחזינן דאף אם הוא בגוונא דאין שליח של אדם כמותו, מ"מ היכא דיש לו שותפות בגוויה עדיף, דאז שייך שליחות בכל גווי כדאיתא במסכת קידושין (דף מ"ב), ה"נ אף דמטעם שליחות לא היה מועיל להוציא אחרים, מ"מ מועיל משום הערבות דהוי כאית ליה שותפות בגוויה ויכול להוציא אחרים ידי חובתן עכ"ד, ועיין בשו"ת חת"ס חירור"ד (סי' שכ"א) שכתב וז"ל, ומה דשליח ציבור מוציא רבים ידי חובתן בדיבור פיו, ידוע דאינו מטעם שליחות לחודא אלא מטעם כל ישראל ערבים, ומטעם שומע כעונה, אבל בעלמא מילי לא מימסרי עכ"ל.

ובשו"ת צבי תפארת בהקדמה (ד"ה מדי דברי במילי דאגרתא) הביא קושית השואל, לפי"מ שהעלה הצ"ח במסכת ברכות (דף כ'): דכהנים ולוים אינם בכלל הערבות עיי"ש, א"כ עדיין קשה דכהן או לוי ש"ץ איך יכול להוציא את אחרים ידי חובתן כשכבר התפלל דהא הוי מילי ומילי לא מימסרי לשליח, וכתב לתרץ, דהך כללא דמילי לא מימסרי לשליח הוא רק לענין שאין שליח עושה שליח אחר באומר אמרו וכמש"כ רש"י במסכת גיטין (דף כ"ט): ד"ה רבא אמר וז"ל, שהרי לא מסר

אך כ"ז בהקדש דמהני במחשבה וכן ההקדש לא הוי מצד הדיבור והוי רק מילי בעלמא, אבל בהפרה דלא מהני בלב כדאיתא בנדרים (ע"ט) קיים בלבו קיים, הפר בלבו אינו מופר עיי"ש, וא"כ כח ההפרה הוא מצד הדיבור וחשוב הדיבור כמעשה דהא עקימת שפתיו הוי מעשה ולא הוי מילי, וא"כ לא קשה על המהרי"ט מסוגיא דנדרים, דלענין הפרה מודה המהרי"ט דמהני שליחות לר' יונתן, ולר' יאשיה ג"כ אי לאו דגלי רחמנא אישה יפרנו היה מהני שליחות ול"ה מילי כנ"ל, עכ"ד.

ואיתא במסכת יומא (דף י"ט:), תנו רבנן, ודברת בם, בם (בדברי תורה יש לך רשות להשמיע מה שאתה מוציא מפיך) ולא בתפלה (שהתפלה בלחש שנאמר וקולה לא ישמע), ודברת בם, בם יש לך רשות לדבר, ולא בדברים אחרים (שיחת הילדים וקלות ראש) עיי"ש, וכתב בספר שפע חיים לפסח (דרוש ד' ענף ב') דפליגי בזה, דאי ס"ל חיוב תפלה הוא מה"ת, שפיר מוקמינן קרא בדיני תפלה, משא"כ אי ס"ל תפלה דרבנן אז דרשינן בם ולא בדברים אחרים עיי"ש.

ואיתא בילקוט שמעוני פרשת בשלח (רמז רמ"א), דהים לא רצה לבקוע, כיון דבני ישראל יצאו ממצרים קודם זמנם, וטענת הים היתה שיצאו שלא בצדק, ולכן לא רצתה להיבקע עיי"ש.

אך איתא בפרקי דר"א (פרק מ"ח) דלכן יצאו בני ישראל ממצרים קודם הזמן, דהלילות השלימו לר' מאות שנה שהיו צריכים להיות תחת יד פרעה במצרים, דרט"ו שנה ימים ולילות הם ת"ל שנה, והם לא עבדו רק רט"ו ביחד עם הלילות דנחשבים כימים, בשביל שעבדו בהם גם בלילה, ולכן נשלם הזמן של ת' שנה ויצאו לחירות עיי"ש.

וכתב בס' נחלת בנימין דרשות (דף ק"ח) דתליא בזה, דאיתא בנדרים (דף ל"ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר, מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגרייא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, שמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שנאמר במה אדע כי אירשנה וכו' עיי"ש, ומעתה אי אמרינן דגלות מצרים הוא בשביל שעשה אנגריא בת"ח, ל"ש לומר דהלילות השלימו, דהלא גם הלילות היו בכלל הגזירה דהא עשה אנגרייא בת"ח גם בלילות כדכתיב ויחלק עליהם לילה עיי"ש.

ואיתא במסכת פסחים (דף כ"ב:), שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא (אמר מה ארבה לירא עמו) פירש (מכולן וחזר בו מכל ריבויין שדרש דמדהא לאו לרבויה אתא כולהו נמי לאו לרבויה אתא), אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן, אמר להם, כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה, עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים (שיהא מורא רבך כמורא שמים) עיי"ש.

ואיתא במס' זבחים (כ"ט) המחשב בקדשים לוקה, ופריך הש"ס והא הוי לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליו, ומשני ר' יהודה הוא דסבר דלוקין על לאו שאין בו מעשה, אולם הקדמונים תמהו בזה, דע"כ מיירי הכא שהוציא בשפתיו, ואף דפיגול מהני ג"כ במחשבה לרוב הפוסקים, מ"מ הכא לענין מלקות לא משכחת רק בדיבור דאטו מאן דאכל תמרי בארבלאי לקי, וא"כ מה פריך הש"ס והא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, והא אנן קיי"ל בכ"מ עקימת שפתיו הוי מעשה.

ותירץ בשיטה מקובצת בשם א"ז, דלא אמרינן עקימת שפתיו הוי מעשה רק אם לא משכחת ענין הזה שאנו דנין עליו רק בדיבור, וא"כ כיון דהדיבור הוא לצורך המעשה הוי עקימת שפתיו מעשה, אבל פיגול באמת מהני במחשבה, וא"כ לענין גוף הדבר הדיבור הוי שלא לצורך, ככה"ג לא הוי עקימת שפתיו מעשה, כמו דאמרינן במסכת סנהדרין (דף ס"ה) שאני מגדף שישנו בלב עיי"ש.

וביאור הדבר, כיון דמשכחת לה בלא עקימת השפתים ממילא לא הוי עקימת שפתיו מעשה ומשו"ה הוצרך הש"ס לומר דאיתא כר"י, וסברא זו הוא מרגליות טובה ממקום קדוש דל"ש לומר עקימת שפתיו הוי מעשה רק אם מוכרח להיות דיבור דוקא אבל בדבר דמהני ג"כ במחשבה אז לא חשוב הדיבור מעשה רק מילי בעלמא.

ומעתה יש לחדש כיון דהקדש מהני בלב כמבואר במסכת שבועות (דף כ"ד) מדכתיב כל נדיב לב, וא"כ ממילא אף אם מקדיש בדיבור לא חשוב הדיבור מעשה רק מילי בעלמא, דהא הדיבור הוא שלא לצורך לגוף ההקדש ובכה"ג לא חשוב עקימת שפתיו מעשה רק מילי בעלמא.

ולפי"ז ביאור דברי המהרי"ט הוא כך, לפימש"כ לעיל בשם הב"ח דעל מחשבה שבלב לא מהני שליחות, ומעתה גבי הקדש כיון דלגבי המשלח מהני ההקדש בלב ממילא לא הוי הדיבור רק מילי בעלמא, וא"כ לא שייך לומר דהדיבור של השליח הוי כאלו המשלח בעצמו אמר, והיינו דאותו כח שיש לו להקדיש מוסר לשלוחו, והא לגבי המשלח הכח דהקדש ל"ה מצד הדיבור רק מצד המחשבה, והדיבור אך למותר לענין גוף ההקדש, ולא הוי הדיבור רק מילי בעלמא, ולא חל על זה ענין שליחות משום דכח ההקדש ל"ה מצד הדיבור ועל המחשבה ל"ש ענין שליחות כסברת הב"ח דעל דברים שבלב ל"ש ענין שליחות, וא"כ דברי המהרי"ט נכונים מאוד, דלא מהני שליחות לענין הקדש, דעל המחשבה ל"ש שליחות וכיון דמהני במחשבה ממילא הוי הדיבור רק מילי בעלמא, דהא כח ההקדש ל"ה מצד הדיבור ודברים כאלו לא מימסרן לשליח.

דמורא תלמידי חכמים ל"ה עשה דא"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, והרמב"ן דס"ל דמצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצות, ולכן ס"ל דמורא תלמידי חכמים הוי עשה, דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצות עכ"ד.

ומעתה יבואר שייכת הך דינא הכא, דכיון דאמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, דהים יקרע לפניהם, דשפיר יצאו בני ישראל ממצרים בזמנם משום דלילות השלימו, דהגלות הוא בשביל מה שאמר במה אדע, ולא משום שעשה אנגרייא, דלא דרשינן את לרבות ת"ח, ולפי"ז תפלה הוא מה"ת, ומעתה קרא ודברת בם קאי על תפלה, וצריך להוציא בשפתיו, ועקימת שפתיו הוה מעשה, ולא הוי מילי, ושפיר מובן דלכן השליח ציבור מוציא ידי חובתן דשלוחו של אדם כמותו, ולכן הביא הך דינא הכא, דאם השליח ציבור טעה סימן רע הוא לשולחיו ודו"ק.

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו: ובנחלת יעקב הנספח לספר אבני שהם (את ה) ובישמח משה (ד"ה ויאמר ה'), הביאו מה דאיתא במדרש, **אמר הקב"ה למשה, הים סוער והשונא רודף ואתה מרבה בתפלה לפני, אמר לו משה מה לי לעשות, א"ל ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו וכו' עיי"ש.** ודקדק בנחלת יעקב על הא דאמר הקב"ה שני דברים הללו שהים סוער ושונא רודף, וכי לא בחדא סגי, ואיך תליא זה בזה שמרבה בתפילה, אדרבה הואיל שהמה נתונים בצרות כפולות מרבה בתפלה עיי"ש.

והנבס"ד, דאיתא במדרש רבה בפרשתן (פרשה כ"א-ס"ו) עה"פ ואתה הרם את מטך, דכשהלך משה רבינו לקרוע את הים, לא קבל עליו להקרע וא"ל מפניך אני נקרע וכו' עיי"ש, והקשו המפ' דלכאורה היאך סירב הים להבקע מפני בני ישראל, הלא איתא במדרש (שם), א"ל הקב"ה (למשה) לא קראת מתחלת התורה מה כתיב ויאמר אלקים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחלה וכו' עיי"ש, והיאך שייך שמיאן לקיים התנאי, ותירצו המפ', לפי"מ דאיתא בילקוט (רמז רל"ד) והמים להם חומה, שירד ס"מ ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים, והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חמה ובקש לטובען וכו' עיי"ש, וזה היתה סברת הים שאינו צריך לקיים התנאי, כי התנאי היה להקרע בפני אנשים צדיקים, אך כאשר עבדו בני ישראל ע"ז במצרים אדעתא דהכי לא נאמר התנאי, ולכן מיאן הים להקרע לפני בני ישראל.

והרמב"ם ובה"ג נחלקו לגבי עשה דמורא ת"ח, דשיטת הבה"ג דמורא ת"ח היא מ"ע דאורייתא ומנה במנין העשין לירא מפני החכמים, אמנם הרמב"ם בספר המצות (ריש שורש השני) כתב וז"ל, לפיכך הראוי בזה שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו שהמקבלים אמרו שהוא דאורייתא, ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן שאין שם כתוב יורה עליו, וזה ג"כ שרש כבר נשתבש בו זולתנו ולכן מנה יראת חכמים בכלל מ"ע, ואשר הביאו לזה לפי מה שייראה לי מאמר ר' עקיבא וכו', ואם היה הענין כמו שחשבו למה לא מנו כבוד בעל האם ואשת האב מצוה בפני עצמה מחוברת אל כבוד אב ואם וכן כבוד אחיו הגדול כי אלו האישים למדנו שאנו חייבים לכבדם ברבוי וכו' עיי"ש.

והרמב"ן נקט כבעל ה"ג ותירוצן את קושית הרמב"ם, דשאני כבוד בעל האם וכו' דהוי סניף למצות כיבוד אב ואם ולכן חייב רק בחיי אמו בכבוד בעלה משו"ה לא הוי מ"ע בפני עצמה, משא"כ יראת החכמים הוא מצוה בפני עצמה עיי"ש.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג:), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאויזן כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסרי) עיי"ש.

ולכאורה יש להקשות, דאי ס"ל דמורא תלמידי חכמים הוא מ"ע מה"ת, נמצא דטפי חד מתרי"ג, ואם תמצי לומר דהוא במנין המצוות, א"כ אי ס"ל דמורא תלמידי חכמים ל"ה עשה, א"כ חסר לדידיה ממנין המצוות, וכקושית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה.

ובחידושונו לפרשת לך (שנת תשס"ד) כתבנו ליישב, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב, מ"ע מה"ת להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכ"כ בספר המצות (מ"ע ה') עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (שם) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאזלי לשיטתייהו, דהרמב"ם דס"ל דתפלה הוא מ"ע מה"ת, ומני ליה למצות תפלה בהדי תרי"ג מצות ובזה נשלם מנין המצות, ולכן ס"ל

ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפני מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד] ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) ונייתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את לא תעשה (דלא תאכל דפסולה), אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

ובספר עין פנים לתורה (אות ט"ו) כתב וז"ל, הנה האחרונים הקשו דמאי פריך נימא עשה דוחה ל"ת, הא הוי עשה דפשיעה, ונראה ליישב לפי"מ שכתבתי (באות ג) בשם הברוך טעם ז"ל דהיכא דהלאו קל מן העשה ונדרחה מסברא אז עשה דוחה ל"ת אף כשבא על ידי פשיעה, ולפי"ז י"ל דכאן קאי קושית הש"ס אהא דתניא בברייתא ואם כשירה הוא תאכל כחמור שבה ופירש"י שאם נבלע חטאת כשר בשלמים צריך שיתאכלו השלמים לכהנים כשבעלי השלמים המה זרים כיון שזר אסור בחטאת, ולפי"ז בכה"ג שפיר ראוי שתדחה עשה דאכילת שלמים המוטלת על הבעלים את האיסור דאכילת חטאת, שהרי העשה הזאת עדיפא מן הלאו, שעשה דאכילת שלמים היא שוה בכל, ואילו איסור אכילת חטאת הרי הוא אינו שוה בכל שאינו נוהג רק בזרים ונשים אבל לא בכהנים, א"כ כיון שהעשה עדיפא מן הלאו שפיר דחי אף שהוא עשה דפשיעה ושפיר פריך.

אולם עדיין יש לעיין, לפי המבואר במסכת מנחות (דף ט"ו) ובמסכת חולין (דף ק"ב), דנבילה לא חשיב איסור קל במה שהותר מכללו אצל כהנים במליקת חטאת העוף דשאני כהנים דמשלחן גבוה קזכי עיי"ש, והסברא מבוארת אצלי בחידושי, דכיון שאוכלים רק בתורת התארחות אצל שלחן גבוה כמתארח אצל חבירו וחבירו מאכילו דבר על שולחנו שאז הדבר ההוא בשעת אכילה גם כן הוא של הבעלים לא של האורח, וכמש"כ הר"ן במסכת נדרים (דף ל"ד) ד"ה אמר ליה, וא"כ גם כאן הקדשים בשעת אכילת הכהנים הם של גבוה לא של הכהנים, ועל כן אכילת הכהנים לאכילת גבוה נחשבת כיון שגם בשעת אכילה הקדשים של גבוה הם, והכהנים אוכלים אותם רק בהיותם נטפלים לגבוה ומתארחים על שולחנו, ועל כן אין זה נחשב קולא בנבילה במה שהותר מכללו לכהנים במליקה דאכילת מליקה של כהנים הרי היא נחשבת לאכילת גבוה ולא לאכילת אדם, וא"כ הרי לא הותרה הנבילה מכללה לאדם בשום מקום, ולפי"ז גם איסור חטאת לזרים ולנשים איננו נחשב לאיסור קל במה שמותר לכהנים, כיון דגם בחטאת כהנים משלחן גבוה קזכי ונחשבת אכילתם לאכילת גבוה לא לאכילת אדם וא"כ הרי לא הותר החטאת לאדם בשום מקום ושפיר חשיב גם איסור החטאת שוה בכל דוגמת איסור נבילה וכנ"ל, וא"כ שוב ראוי שלא יודחה מפני עשה דאכילת שלמים דהוי ליה עשה דפשיעה וכמ"ש, וא"כ אכתי מאי פריך דנימא עשה דוחה לא תעשה.

אך לפי"מ שכתבו המפ' דבני ישראל עשו תשובה על חטאם, כמבואר במדרש רבה פרשת שמות (פרשה א-ל"ו) עה"פ וירא אלוקים את בני ישראל וידע אלוקים, רבנן אמרי וירא אלוקים שעשו תשובה הבינונים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה דכתיב בשיר השירים (פרשה ב-י"ג) התאנה חנטה פגיה, וידע אלוקים שאפילו אחד בחבירו לא היה יודע אלא הקב"ה לבדו, וזה מכוון את לבו וזה מכוון לבו ועושי תשובה עיי"ש, וכ"כ בתרגום יונתן (פרשת שמות פרשה ב-כ"ה) וחמא ה' צער שעבודהון דבני ישראל וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בטומרא דלא ידעו אנש בחבריה עיי"ש, א"כ צריך הים לקיים התנאי, ואמאי סירב להקרע.

אך י"ל, דהים ס"ל דכיון דבני ישראל עבדו ע"ז במצרים, כאשר טען השר של ים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז כמבואר בילקוט פרשת בשלח (אות רל"ט), ועל חטא דע"ז לא מהני תשובה, כנודע מש"כ בספר כפות תמרים עמ"ס יומא (דף פ"ו) בשם ספר תאוה לעינים, דלכמה דעות אין מועיל תשובה על חטא דע"ז, ומעתה לא צריך לקיים התנאי, ולכן סירב להקרע עכ"ד.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצע זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה לא תעשה, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ו), גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא יתברך שמו, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה.

ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ח) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה לא תעשה עיין במסכת יבמות (דף ט"ז), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בעבודה זרה לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ז), תנו רבנן, כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוהא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ופירש"י (פסחים מ"ה) בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תפסל אף זו שבלעה ממנה,

וכו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטורת לפניך וכו' עיי"ש, וכ"ה בריש מסכת תענית (דף ב:) ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שבלב זו תפלה עיי"ש, ונראה דמקרא אתינן לה תפלה במקום קרבן, ומשו"ה כנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מה"ת, ולפי"ז בהא קמיפלגי דמ"ד תפלות אבות תקנום ס"ל דחיוב תפלה רק מדרבנן, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ס"ל דחיוב תפלה מה"ת.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ג:), אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני (לענין הקרבת קרבנות) שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה דאמר) דבמסכת נדרים (דף ל"ה:) מיבעיא ליה להגמ' אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דר"ה בריה דרב יהושע עכ"ק.

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם הל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב לתרץ קושית התוס' הנ"ל, דהנה במסכת קידושין (שם) פריך הגמרא על ר"ה בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ומשני, ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שיהיו הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטיין, דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חבירו מיד רבו של חבירו (אם אינו מקבל גיטו משום דלא יצא הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחבירו שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש.

הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר הו"ל בגדר מצי עבד דמצי משוי שליח, ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה חובת תפלה, וא"כ י"ל דמשו"ה כהני הוי שלוחי דידן כיון דכל ישראל נחשבו בגדר איתנייהו במקצת תורת קרבנות משום דתפלות כנגד תמידין תקנום והו"ל התפלה כעין עבודה, ועיין בטו"ז או"ח (סי' ק"כ סק"א) דלחד פירושא ואשי ישראל הכוונה על התפילות, דתפילה דהוא נגד הקרבנות נקרא אשי ישראל, הרי שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קו' התוס', די"ל דר"ה בריה דרב יהושע ס"ל דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה הו"ל בכלל מידי דלא מצי עביד, וע"כ ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, אבל הגמ' בנדרים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה פ' לך (דף שכ"ז) עיי"ש, והיוצא לנו מזה דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

ונראה ליישב גם זה, שהרי הש"ס כאן קאי אברייתא דיקדש שכבר כתבתי כמה פעמים שהוא מן הספרא וסתם ספרא ר' יהודה, וא"כ לפי"מ דאיתא במסכת קידושין (דף כ"ב:) במשנה, דהמקדש בחלקו בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים אינה מקודשת, וקמפרש טעמא בגמ' לפי שאין הקדשים שלהם דמשלחן גבוה הוא דקזכי, והנה הובא שם עוד ברייתא דס"ל לר' יהודה דהמקדש בחלקו בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים מקודשת עיי"ש, וא"כ ס"ל לר' יהודה דאף קדשי קדשים המה של כהן לגמרי ולא משלחן גבוה הוא דקזכי, וא"כ כיון שאוכלים קדשים שלהם לא של גבוה שוב אכילתם אכילת עצמם ולא לאכילת גבוה נחשבת וכמובן, וא"כ שוב איסור חטאת אינו שוה בכל, מפאת שיש לו היתר לכהנים, וא"כ שוב העשה דאכילת שלמים עדיפא מאיסור חטאת במה שהעשה הוא שוה בכל ואילו האיסור אינו שוה בכל, וא"כ פריך שפיר נימא עשה דוחה ל"ת וכנ"ל.

וזה יתכן רק על הספרא דסתמו ר' יהודה וכנ"ל, אבל לדידן דקיי"ל להלכה דהמקדש בחלקו בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים אינה מקודשת, והיינו משום דס"ל דכהנים משלחן גבוה הוא דקזכי, א"כ שוב איסור חטאת הוא איסור השוה בכל וכנ"ל ואינו קל מן העשה, ושוב לא קשה כלל קושית הש"ס דנימא עשה דוחה ל"ת וכנ"ל עכ"ד.

ובספר תפארת הגרשוני (פרשת בהעלותך) כתב, דזה אי כהנים זכו במתנות משלחן גבוה או שזוכים מישראל חלף עבודתם, תליא אי כהני הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, דאי אמרינן דהוי שלוחי דרחמנא אז יש לומר משלחן גבוה קזכו שהקב"ה הוא שמזכה אותן לכהנים, משא"כ אי אמרינן דהוי שלוחי דידן לא קזכו משלחן גבוה, רק שהשי"ת צוה לבני ישראל ליתן לכהנים המתנות חלף עבודתם עיי"ש.

ואיתא במסכת ברכות (דף כ"ז:), איתמר, ר' יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום, ר' יהושע בן לוי אמר, תפלות כנגד תמידין תקנום עיי"ש, ובספר שפע חיים ירח האיתנים (ח"א דף ס"ג) כתב, דלכאורה יש לעיין אי אמרינן דאבות תקנום, וכי מחמת כן נתחייבו בניהם אחריהם בחיוב גמור, והרי מצינו דקיים אברהם אבינו ע"ה כל התורה עד שלא ניתנה, ואפי"ה חזר הקב"ה ונתן התורה לישראל בסיני, ומשמע דבשביל קבלת אברהם אבינו ע"ה עדיין לא חל החיוב על זרעו אחריו, וי"ל דלא שייך חיובא מחמת שקיימו האבות, ולפי"ז י"ל דלא הוי חיוב תפלה מה"ת אלא דחכמים הם שחייבו להתפלל אותן התפילות שישדו האבות.

אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, י"ל דס"ל דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם כדאיתא בספרי דברים (פרשת עקב פיסקא מ"א) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה, או אינו אלא עבודה ממש

המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלה את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף מ.) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימיך לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב) כתב, דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימיך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ו), במאי דאיבעיא לן במסכת נדרים (דף ל"ה:) אי כהנים הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מדוע לא פשיט לה מהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב:) ובמסכת חולין (דף י"ג:) שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישראל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאיתא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א:) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

וכתב באור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג:) ליישב, עפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ד:) דהא דדרשינן איש איש תליא אי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי"ז י"ל דסוגית הגמ' במסכת נדרים ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ואיתא בילקוט שמעוני פרשת בשלח (רמז רמ"א), דהים לא רצה לבקוע, כיון דבני ישראל יצאו ממצרים קודם זמנם, וטענת הים היתה שיצאו שלא בצדק, ולכן לא רצתה להיבקע עיי"ש.

אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ"י ביפה תואר (סו) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, דהקב"ה אמר למשה הים סוער ואינו רוצה לקרוע בטענה כי לא חל התנאי כיון דבני ישראל חטאו בע"ז, ואעפ"י שעשו תשובה והתחרטו על מעשיהם, אבל והשונא רודף היינו דהמקטרג מקטרג דלא אהני תשובתם דהלא על חטא דע"ז לא מהני תשובה, וחיליה דידיה, הוא ממה דלא אמרינן בפסולי קדשים עשה דוחה ל"ת, דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, אך הלא יש לדחות ולומר דעשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת הוא משום דקדשי קדשים הכהנים משלחן גבוה קזכי, וממילא לא מקרי חטאת היתר לכהנים דהוי כאכילת גבוה נמצא דהוי איסור השוה בכל, ולכן אינו דוחה משום דהוי עשה דפשיעה.

אך מאחר ואתה עומד ומרבה בתפלה, א"כ גילית דעתך דמצות תפלה בעת צרה הוא חיובא מה"ת, ומעתה ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, וכהנים הוי שלוחי דידן, ולא משלחן גבוה קזכי, א"כ איסור חטאת אינו שוה בכל דמותר לכהנים והעשה הוי שוה בכל, ושפיר עשה דוחה אותה דגם עשה דפשיעה דוחה אם הוא מסברא, ומעתה ע"כ דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ומינה דאין תשובה מועיל על חטא דע"ז, ומעתה עדיף שלא תתפלל כדי להכריע דתפלה לאו דאורייתא, ובכך יסתמו טענותיו של שר מצרים ודו"ק.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: ואיתא בילקוט (רמז רמ"א) דבר אחר, א' אחד, ז' שבעה, הרי שמונה, אמר משה בזכות המילה שניתנה לשמונה נקרע הים באז נקלס, א"ר לוי לגזור ים סוף לגזרים שכן בלשון ארמי קורין למהולין גזורין, בזכות המילה נקרע הים, ועיין בדעת זקנים לבעלת התוספות שכתבו אז בגימטריא ח' בזכות המילה שניתנה לח' קרע לנו הים, דכתיב לגזור ים סוף לגזרים וימל מתרגמינן וגזר עיי"ש, וצ"ב מה ענין מילה לקריעת הים.

והנבס"ד, דאיתא במדרש רבה פרשת כי תצא (פרשה ו-א), ולמה התינוק נימול לשמונה ימים, שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו וכו' עיי"ש, וכתב בספר מאיר עיני חכמים (ח"א סי' ס"ז אות ה'), דלכאורה קשה אמאי לא אמרינן דהמצוה יהא מגין על התינוק, וע"כ הטעם הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:) ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית

ב) עוי"ל, לפימש"כ בספר קרבן שבת (פרק א' סי' ד'), דאי אמרינן דישמעאל הוה בנו של אאע"ה א"כ גם הוא בכלל הגזירה דכי גר יהיה זרעך, א"כ חל חובת הגלות על כל זרע אברהם דהיינו יצחק וישמעאל, ובדין שיהא כל אחד מהם משלם מחצית החוב דר' מאות שנה, ונמצא דשפיר השלימו בני ישראל את חלקם בגזירת השעבוד, ולא יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן, אך כ"ז הוא דווקא אי אאע"ה שחרר את הגר וגם ישמעאל מתייחס אחר אאע"ה, משא"כ אי לא נשתחררה הגר והו"ל ישמעאל בן האמה דוולדה כמותה שאין מתייחס אחר האב, לא שייך לומר על ישמעאל כי גר יהיה זרעך עכ"ד.

ולכאורה י"ל דזה אי אברהם שחרר את הגר או לא תליא בזה, דבספר שושנת העמקים (סוף כלל ה') הקשה, דלרבא דס"ל במסכת תמורה (דף ד'), כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, א"כ איך מועיל שחרור בכל מקום, הא אמרינן במסכת גיטין (דף ל"ח), אמר רב יהודה אמר שמואל, כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו, וא"כ אף אם שחרר העבד, כיון דהוא דבר איסור נימא דלא מהני, ותירץ כיון דילפינן לה לה מאשה, וגבי אשה כתבו התוס' במסכת תמורה (דף ט') ד"ה מיתביבי, דבגט לא שייך אי עביד לא מהני דילפינן ממיתה עיי"ש, ולפי"ז י"ל גבי עבד כיון דילפינן לה לה מאשה ג"כ מהני השטר שחרור אף דאסור לשחררו עכ"ד.

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במדרש רבה פ'לך לך (פ' מ"ד) דלא ניתנו גזירות שוה לאברהם אבינו עיי"ש, ועיינן בס' בית האוצר חלק א' (כלל א' אות י"ב) שכתב בכוונת המדרש, דכיון דאין אדם דן גזרה שוה מעצמו אלא אם כן קיבלה מרבו, על כן לא היה אברהם יכול לדון גזרה שוה, דנהי דידע מעצמו את התורה ברוח קדשו, עם כל זה הרי לא נאמרה וניתנה הגזרה שוה, וגזרה שוה אין אדם דן מעצמו עיי"ש, ולפי"ז יש לומר דלכך לא שחרר אברהם אבינו את הגר, כיון דהשחרור לא מהני, דהא כל הטעם דלא אמרינן בשחרר את עבדו אי עביד לא מהני, משום דילפינן לה לה מאשה, וא"כ לאברהם אבינו דלא ניתנו הגז"ש, וליכא הגז"ש דלה לה מאשה, א"כ לא מהני השחרור.

אך מבואר שם דזהו רק לר' עקיבא דס"ל לעולם בהם תעבודו חובה, אז אמרינן דהמשחרר עבדו עובר בעשה, כיון שהוא מצווה ועומד לשעבד אותו בעבדות לעולם, משא"כ לר' ישמעאל דס"ל דלעולם בהם תעבודו רשות אינו עובר בעשה עיי"ש.

ואיתא במסכת סוטה (דף ג') תניא, וקנא את אשתו רשות דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר חובה, לה יטמא רשות דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר חובה, לעולם בהם תעבודו רשות דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר חובה עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה ר' ישמעאל), תימה וכי לית להו הא דאמר בשלהי מסכת מכות (דף כ"ג) תרי"ג מצות נאמרו למשה מסיני, וכי לר' ישמעאל דאמר רשות בצר להו, או לר"ע טפי להו עכ"ק עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף י'), אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף.

ובגליון ישראל סבא (גליון י) כתב השפע חיים זצ"ל לפרש הויכוח שהיה בין יוסף להשבטים, דהנה הכתוב אומר וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו, ולכאורה צריך להבין מה חטאו של יוסף במה שחלם שיהיה מלך שישנאו אותו בשביל זה, ועוד קשה, דאיתא במסכת שבת (דף י'), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, מבואר מזה דשנאת השבטים על יוסף היה על הכתונת פסים שעשה לו יעקב אבינו, והרי הכתוב אומר דשנאתם היה על החלומות ועל דבריו.

אולם יש ליישב דשניהם אמת, דטענתם היתה כיון דלבש הכתונת פסים דהוא בגדי כהונה, אינו ראוי להיות מלך, וכדאיתא בירושלמי (שקלים פ"ו מ"א) אין מושחין כהנים למלכים עיי"ש, והנה הטעם דא"א לכהן להיות מלך, י"ל דתליא אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן, דהנה זה ודאי דמלך הוא שליח דרחמנא כדכתיב כי לה' המלוכה, ואם נאמר דכהנים שלוחי דידן נינהו, א"כ כיון דמלוכה הוא שליח דרחמנא, והוא במעלה יותר גדולה, אין ראוי לכהנים שיתערבו בו, כיון דהם אינם במעלה זו שיהיו שלוחי דרחמנא, משא"כ אי ס"ל כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, שפיר י"ל דגם כהן יכול להיות מלך, ולפי"ז י"ל דיוסף סבר כהנים שלוחי דרחמנא נינהו, לכן שפיר אפשר להיות מלך, והשבטים סברי כהנים שלוחי דידן נינהו, וא"א לכהן להיות מלך, ולזה אמרו המלך תמלוך עלינו, כיון שאתה כהן א"א להיות מלך עכ"ד.

ומעתה יתבארו דברי המדרש, דהנה הים לא רצה לקרוע דאכתי לא הגיע הזמן, דאי"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, דהלא זה בא לכפר על חטא דמכירת יוסף, אך ממה שנצטוו בני ישראל למול את בניהם ביום השמיני, והוא כדי שיתחזק כחו של התינוק, ולא אמרינן דהמצוה מגינה כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, ולפי"ז הצדק הוא עם השבטים וליכא חטא דמכירת יוסף ושפיר י"ל דקושי השעבוד השלים הזמן, ומעתה הוכרח הים להבקע להם ודו"ק.

ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן
וטעמו כצפחית בדבש: ואיתא במכילתא ובילקוט שמעוני
(רמב"ר ס"א), **זורשי רשומות אמרו בני ישראל קראו את
שמו מן עיי"ש**, והוא פליאה גדולה, ועיין בספר ישמח משה
(בפרשתן) מש"כ בזה, ובספר נפתלי שבע רצון (פרשת עקב).

והנבס"ד, דאיתא בילקוט שמעוני (רמב"ר ס"ח), הנני ממטיר לכם
לחם, לכם נותן ולא לכל אומה ולשון, שאם יתכנסו כל
האומות לספות מן המן אפילו משהו אינן יכולין, לחם, שלשה
שמות נקרא המן לחם דבש שמן וכו' עיי"ש, וצ"ב הסמיכות
מהנך שני דברים.

ובס' חוט המשולש (שער אשה) כתב לפרש, דהנה במס' ע"ז (ס"ח):
איתא, אמר רבא, הלכתא נותן טעם לפגם מותר, ועכברא בשיכרא
(דאסר רב), לא ידענא מאי טעמא דרב, אי משום דקסבר נותן טעם
לפגם אסור ולית הלכתא כוותיה, אי משום דקסבר נותן טעם לפגם
מותר ועכברא בשיכרא אשבוחי משבח עיי"ש, והקשו המפ' (עיין באור
חדש עמ"ס פסחים דף ל: ד"ה ובבב"ד) דמאי מספקא ליה לרבא אליבא דרב איך
ס"ל בנותן טעם לפגם, הא בודאי רב ס"ל דנוטל"פ מותר, לפימש"כ
התוס' במס' ע"ז (ס"ז). ד"ה מכלל, דכל איסור דהוה במשהו לא
אמרינן ביה נותן טעם לפגם, דמשהו מיהא הוי עיי"ש, ומבואר
בפסחים (מ"ד): ובע"ז (ס"ז). דמאן דס"ל דנוטל"פ אסור משום דילף
לה מגיעולי מדין, דגיעולי עכו"ם נותן טעם לפגם ואסור רחמנא עד
שיגיעילן עיי"ש, ומעתה רב דס"ל דמין במינו במשהו, ליכא למילף
כלל דין נותן טעם לפגם מגיעולי מדין, די"ל דלכך הוצרכה התורה
הגעלה, דיש לחוש דדילמא יבשל ישראל בהם מאותם מין האיסור,
והו"ל מין במינו דאסור במשהו ולכן אף נוטל"פ אסור, אבל במין
בשאינו מינו כיון דליכא למילף לדידיה מגיעולי מדין בודאי ס"ל
לרב דנוטל"פ מותר ומאי מספקא ליה לרבא עכ"ק.

אמנם י"ל, דאע"ג דרב ס"ל דמין במינו במשהו, מ"מ שפיר שמעינן
מגיעולי מדין לאסור נותן טעם לפגם אפילו באינו מינו, משום דאין
לומר דמה שנצטוו להגעיל הכלים היה מחמת חשש שמא יבשל בה
ישראל אותו המין שבישל העכו"ם והו"ל מין במינו, דהא רוב ועיקר
אכילתם במדבר היה המן, וליכא חששא שמא הנכרי בישל אותו
המין, דהרי לעכו"ם לא היה אפשר להיות בידם מן המן וכדברי
המדרש הנ"ל, ולכן שפיר יש להוכיח מגיעולי מדין דגם במין
בשא"מ נוטל"פ אסור, ולכן נסתפק רבא בשיטת רב.

אכן ז"א, שהרי המן היה לו כל הטעמים שיחפון בה האוכל, וא"כ
אכתי איכא למיחש שמא בישל הגוי אותו המין שלעת עתה יחפון
הישראל להרגיש באותה הטעם, ונמצא דהו"ל מין במינו דאסור
במשהו לכן נצטוו להגעיל הכלים, ולעולם י"ל דמין בשאינו מינו
מותר נותן טעם לפגם, אך רבא לשיטתו א"ש, דהרי רבא ס"ל
במסכת ע"ז (דף ס"ז) דלענין מין במינו אזלינן בתר שמא ולא בתר
טעמא, וא"כ לא שייך חשש שיבשל בה הישראל מין במינו, כיון
שהגויים לא היה להם מן וכנ"ל.

ונודע מה שתירץ הג"ר דוד אופנהיים הובא בידי משה
בהקדמה על המדרש, ובס' חוט המשולש (פ' קרח), עפ"י"מ דפליגי
ר' ישמעאל ור' עקיבא במנחות (כ"ח). דלת"ק ארבעה ציצית
מעכבין זה את זה דמצוה אחת הם, ולר' ישמעאל ארבע מצות
הם, וסתם בר פלוגתיהו דר' ישמעאל הוא ר"ע, ומעתה א"ש
דאזלי לשיטתייהו בפלוגתתם גבי ציצית, דר"י דס"ל דהנך ג'
רשות, ס"ל דר' ציצית ארבע מצות הן והו"ל תרי"ג דאפיק הא
ועייל הא, ולר"ע דס"ל דהנך ג' חובה ניהו ס"ל דר' ציצית
מצוה אחת הן ונשלמין תרי"ג מצות בהנך ג' דחובה עכ"ד.

ובספר קול יעקב (פרשת שמני) כתב לפרש המדרש וידום אהרן מה
הו"ל וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דהנה חטאו של נדב
ואביהוא היתה על שהציצו בשכינה, כמש"כ רשיז"ל עה"פ
(שמות כ"ד-י"א) ואל אצילי בני ישראל לא שלה ידו ויחזו את
האלוקים וגו' עיי"ש, אך יש להוכיח ממצות מילה דמותר
להסתכל בשכינה, שהרי אמרו חז"ל במדרש תנחומא פרשת
אמור (ס' י"ז), דלכן אמרה תורה מילה לשמונה, כדי שיעבור
עליו שבת ויראה את פני השכינה, וז"ש המדרש במעלת אהרן
דשתק כשנענשו נדב ואביהוא על שהציצו בשכינה, דהיה יכול
להתרעם ולומר דמהא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו,
מטעם כדי שיראה את פני השכינה, מוכח דמותר להסתכל
בשכינה, וא"כ למה נענשו, ועכ"ז שתק עכ"ד.

ואיתא במסכת מנחות (דף מ"ג), תניא אידך, וראיתם אותו
וזכרתם ועשיתם, ראיה (ציצית) מביאה לידי זכירה (מצוה), זכירה
מביאה לידי עשיה, ורשב"י אומר כל הזריז במצוה זו זוכה
ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם את ה'
אלקיך תירא ואותו תעבוד (מה להלן שכינה אף כאן שכינה) עיי"ש, ועיין
בספרי (פרשת שלה), ר' מאיר אומר וראיתם אותם לא נאמר אלא
וראיתם אותו, מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים
עליו כאלו הקביל פני שכינה וכו' עיי"ש, הרי חזינן דמי שזריז
במצות ציצית זוכה ומקבל פני השכינה.

ולכאורה י"ל דמה דקשה ליה לר"מ ולרשב"י דהו"ל לומר וראיתם
אותם, א"ש אי ס"ל כר' ישמעאל דמצות ציצית ארבע מצות הן,
ולפי"ז יש לדקדק דהו"ל לומר וראיתם אותם, וכיון דכתיב אותו
ע"כ דקאי על הקב"ה, משא"כ להת"ק דס"ל דמצות ציצית הוא
מצוה אחת, א"כ א"ש בפשיטות אמאי כתיב אותו, ולהת"ק י"ל
דוראיתם אותו קאי על מצות ציצית.

ובזה יבואר דברי המדרש, בזכות המילה שמלין לשמונה ימים, כדי
שיעבור עליו שבת ויראה את פני השכינה, ולפי"ז דמותר להסתכל
בפני השכינה, ילפינן מדכתיב וראיתם אותו ולא אותם, דכל הזריז
במצות ציצית זוכה ומקבל פני שכינה, וע"כ דמצות ציצית ארבע
מצות הן, ולפי"ז ע"כ דלעולם בהם תעבודו הוא רשות, ושפיר חל
השחרור על הגר, וישמעאל הוה זרעו של אברהם, וחצי הגלות חל
על ישמעאל, ושפיר יצאו בני ישראל בזמנם, ולכן נקראע הים ודו"ק.

ובזה מבאר סוגיית הגמ', דמתחילה פריך מ"ט דר"מ ומשני דגמר מגיעולי עכ"מ דאסור, ושוב פריך מ"ט דר"ש ויליף מקרא דנבילה, ולכאורה צ"ב, דממנ"פ אי סברא החיצונה היא דנותן טעם לפגם אסור א"כ מאי פריך מאי טעמא דר"מ, ואם הסברא החיצונה היא דנותן טעם לפגם מותר א"כ מאי פריך מ"ט דר"ש, ולהנ"ל מבואר שפיר, דאמנם אליבא דר"מ דס"ל דכל האיסורין אין לוקין שלא כדרך הנאתן שפיר מסתבר דנותן טעם לפגם מותר ולכן הוכרח להוכיח לדידיה מקרא דאסור, משא"כ לר"ש דס"ל דלוקין אפילו שלא כדרך הנאתן, א"כ מסתברא לדידיה דכמו כן נותן טעם לפגם אסור, והוצרך להוכיח מקרא דנבילה דמותר, ועכ"פ הרמב"ם ס"ל דסגי בהך טעמא דמשו"ה נותן טעם לפגם מותר דהו"ל שלא כדרך הנאתן עיי"ש.

אך זה תליא בפלוגתת הראשונים בהא דאמרינן דכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא כדרך הנאתן, דשיטת התוס' בע"ז (דף י"ב.) ד"ה אלא, ובמסכת שבועות (דף כ"ב.) ד"ה אהיתרא, דכל שאינו כדרך הנאתו ליכא איסור תורה כלל ורק מדרבנן אסור, אך בתוס' מסכת קידושין (דף כ"ד.) ד"ה המקדש, ובמסכת פסחים (דף כ"ח.) ד"ה ותנן, משמע דשלכדה"נ מותר לגמרי, אבל המל"מ בהל' יסודי התורה (שם) ביאר דשיטת הרמב"ם הוא דגם שלכדה"נ איכא איסור מה"ת אלא דאינו לוקה עיי"ש, ועיי"ש בכס"מ דמדברי הרמב"ם משמע דאינו אלא מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דכשלא כד"א איכא איסור תורה, ה"ה נותן טעם לפגם אסור מה"ת, ואי ס"ל דכשלא כד"א לית בה איסור תורה כלל, ה"ה נותן טעם לפגם שרי מה"ת.

ובספר חידושי ראשבי"ד בסוגיא דפרוטה של הקדש שנפלה לכיס (דף רנ"א מדפח"ס) ד"ה ולפי"ז כתב, דהא דשלכדה"נ אי מותר מה"ת או אסור, תליא בפלוגתת הראשונים אי כל איסורין שבתורה הוי איסור חפצא או איסור גברא, דמדברי רש"י במסכת כריתות (דף י"ד.) ד"ה איסור הנאה מוכח דכל האיסורין המה בגדר איסור חפצא, וכ"מ גם בתשובת הרשב"א (ח"א סי' תקט"ו), אמנם הריטב"א במסכת נדרים (דף ט"ו) ובנימוקי יוסף (שם) ס"ל דכל איסורי תורה המה אקרקפתא דגברא עיי"ש.

ומעתה אי ס"ל דאיסורי תורה הוי איסור גברא שפיר י"ל דשלכדה"נ מותר, דכיון דהדבר תלוי בגברא לא אסרה התורה רק אם אכל כדרך הנאתו, אבל שלא כדה"נ לא אסרה התורה, כיון שהדבר תלוי בגברא וכיון דהגברא לא נהנה אמרינן דמותר, אבל אי ס"ל דכל איסורין הוי איסור חפצא, מה לי אם אכל כדרך הנאתו או שלא כדרך הנאתו, כיון דהדבר אינו תלוי בהגברא אלא שהאיסור מונח על החפץ, והתורה אמרה שחתיכה זו שהאיסור מונח עליה אינה יכולה לבוא בתוך מעיו של אדם, ואיך שיהיה הן כדרך הנאתו הן שלא כדה"נ אסור כיון שהאיסור הוי על החפץ עכ"ד.

ולפי"ז מבואר היטב המשך שני המאמרים, דהמדרש ס"ל כדקיי"ל ביור"ד (סי' ק"ג ס"א) דנוטל"פ מותר, ועיינן בש"ך (סי' צ"ה) דלענין מין במינו אזלינן בחר שמא, ומעתה קשה להמדרש דכיון דדרש הנני ממטיר לכם לחם לכם ניתנה ולא לכל אומה ולשון, ונמצא דהגויים לא היה להם מן כלל, א"כ מדוע נצטוו להגעיל כלי מדין, הרי רק בני ישראל אכלו את המן, ולפי"ז בודאי יבשלו בו מין בשא"מ, ובזה נותן טעם לפגם מותר, ואין לומר דשמא יחפוץ הישראל להרגיש בהמן הטעם של אותו המין שבישל הגוי, דהרי בחר שמא אזלינן.

וכדי לתרץ קושיא זו מסיים המדרש דג' שמות היה לו למין לחם שמן ודבש, וא"כ שפיר יש לחוש שמא יבשלו בה מין במינו דשמא יבשל בה הגוי לחם או שמן או דבש של איסור, וכשיבשל בה הישראל המן הו"ל מין במינו בשמא, ולכן שפיר נצטוו להגעיל הכלים אע"ג דנותן טעם לפגם מותר במין שאינו מינו עכ"ד.

ועד"ז אפשר לומר באו"א, דהנה הפליתי (סי' צ"ח סקט"ו) כתב לבאר דברי הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות (פי"ד ה"א) דס"ל דהא דנותן טעם לפגם שרי משום דהוי שלא כדרך הנאתן, דהנה במסכת ע"ז (דף ס"ד.) איתא, אחד נותן טעם לפגם ואחד נותן טעם לשבח אסור דברי ר' מאיר, ר' שמעון אומר לשבח אסור ולפגם מותר, מאי טעמא דר' מאיר, גמר מגיעולי עכ"מ (ורחמנא אסרינהו בכלי מדין דכתיב כל דבר אשר יבוא באש וגו' דמשמע הואיל ונשתמש עובר כוכבים בכלי חמין צריך להרתיח כדי שיפלוט גיעול שבלע), גיעולי עכ"מ לאו נותן טעם לפגם הוא (בתמיה דהא פשיטא לן כל חבשיל שלן לילה אחד נפגם טעמו ועובר צורתו), ואסור רחמנא, הכי נמי לא שנא, ואידך, כדרב הונא בריה דרב חייא, דאמר רב הונא בריה דרב חייא, לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא (שבישל בה עובר כוכבים היום) דלא לפגם הוא, ואידך קדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא (בתבשיל הבא אחריו ואפ"ה אסור רחמנא).

ור"ש מאי טעמא, דתניא, לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשעריך תתננה וגו', כל הראויה לגר קרויה נבילה, שאין ראויה לגר (שהסריחה) אינה קרויה נבילה (אלמא מדאפנים בטל איסורה), ור"מ ההוא למעוטי סרוחה מעיקרא (מוכת שחין מחיים דהואיל ואיפגמא מקורם שבאה לידי נבלה לא חל שם נבלה עליה אבל היכא דאתסר מעיקרא תו לא פקע איסור משום פגם), ור"ש סרוחה מעיקרא לא צריכא מיעוטא עפרא בעלמא הוא עיי"ש.

ומשמע להדיא דהא דנותן טעם לפגם מותר גמרינן מנבילה, אמנם הרמב"ם ס"ל דכל האי סוגיא דע"ז קאי להך לישנא במסכת פסחים (דף כ"ד.) דכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא כדרך אכילתן, לכך צריך טעם בנותן טעם לפגם משום דלא חזי לגר, אבל ללישנא דכל איסורין וכו' אלא כדרך הנאתן, לא איצטרין לילף מנבילה אלא סגי הטעם דנותן טעם לפגם הו"ל שלא כדרך הנאתן.

למסורת ומצות כתיב, ולפי"ז אף בחתיכה אחת מביא אשם תלוי, משא"כ מאן דס"ל יש אם למקרא ומצוות קרינן לכן ס"ל דמשני חתיכות שנינו עיי"ש.

ולפי"ז כתב שם המהרי"ט דזה אי ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא תליא אי יש אם למסורת או למקרא, דמאן דס"ל יש אם למקרא וחיוב אשם תלוי אינו רק בשני חתיכות דייקא דהו"ל איקבע איסורא, הא לאו הכי לא הוי מחמירין בספיקא משום דס"ל דספיקא מה"ת לקולא, משא"כ למאן דס"ל יש אם למסורת, וחיוב אשם תלוי הוא אף בחתיכה אחת, ע"כ מוכח דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא עכ"ד.

ומעתה יבוארו דברי המכילתא, דהנה מאן דס"ל נותן טעם לפגם אסור יליף לה מגיעולי מדין, דס"ל דאין לומר דלכן נצטוו להגעיל משום חששא שמא יבשלו בה מין במינו דאיסורו במשהו ואסור אפילו בנותן טעם לפגם, דהא ליתא, שהרי להגויים לא היה להם מן כלל ולא יתכן שיבשלו בהם מין במינו, אך לכאורה הרי המן נקרא גם לחם שמן ודבש וזה היה מצוי גם להגויים ושפיר י"ל דלכן הוצרכו להגעיל דשמא בישל בה הגוי מאותו המין ונמצא דהו"ל בלוע איסור ממינו, וא"כ קשה מנ"ל למילף מגיעולי מדין דנותן טעם לפגם אסור דילמא שאני התם דהו"ל לחוש למין במינו.

ולכן דורשי רשומות דהיינו הסוברים דאזלינן בתר המסורת דס"ל דדרשינן כפי הכתיב והרשום בתורה ולא כפי הקריאה, דיש אם למסורת, ומעתה ס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, וכל איסורין המה איסורי חפצא, ושלא כדרך הנאתן אסור מה"ת, ומעתה בהכרח דגם נותן טעם לפגם אסור, וילפינן לה מהא דנצטוו על גיעולי מדין, וקשה דילמא התם טעמא משום דהו"ל חשש איסור מין במינו דהמן היה נקרא גם לחם שמן ודבש, ולכן אמר דורשי רשומות אמרו שבית ישראל קראו אותו מן בדווקא, וס"ל דלא נקראו בג' שמות לחם שמן ודבש, וכיון דנקרא רק מן בלבד אשר לא היה נמצא ביד הגויים, א"כ לא היה שייך חשש איסור מין במינו, ואפילו הכי אסרתו תורה, ש"מ דנותן טעם לפגם אסור ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ובספר אהבת אברהם (סי' ה' אות א') ובערך שי יור"ד (סי' ק"י) ד"ה ובעיקר כתבו, דפלוגתת הראשונים אי ספד"א מה"ת לקולא או לחומרא תליא בהא אי איסורי תורה הוי איסור גברא או איסור חפצא, דהרמב"ם ס"ל דכל איסורין שבתורה הוה איסורי גברא, (עיי"ש שמביא כמה ראיות לזה), וכיון דהחפץ בעצם אין עליו שום תיעוב ורק התורה אסרה על האדם, יש לומר דהתורה לא אסרה על האדם כי אם איסורי וודאי, אבל איסורי ספק לא אסרה התורה, ולכן מותר כיון דעצם הדבר הרי מותר, ועל הגברא לא אסרו מספק.

אמנם הרשב"א לשיטתו דס"ל דכל איסורי תורה הוי איסורי חפצא, והיינו שהחפץ בעצם מתועב ושורה ענין רע על החפץ, אשר מוכח זה אסרה התורה החפץ על האדם, דחפץ זה מזיק לנפש הישראלית, וכוונת התורה שלא יעשה מעשה מתועב כזה, וא"כ אף היכא דאיכא ספק אם זה אסור או מותר, עכ"ז הרי התיעוב שמונח על החפץ קיימא וקאי, ולא נפקע ממנו ע"י שהוא מסופק אם היא אסור או לאו, דאם הוא אסור באמת הרי החפץ משוקץ בעצם, וכי בשביל שהאדם אינו יודע בוודאות שזה איסור יפקע התועבה מעצם הדבר, ולכן ס"ל להרשב"א דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא עיי"ש.

ונודע מה שהקשה הר"ן במסכת קידושין ספ"ק (דף ט"ו: מדפי הר"ף) על הרמב"ם דס"ל דספד"א מה"ת לקולא, א"כ אמאי חייבה התורה אשם תלוי על הספק (עיי' ברין ספ"ק דקידושין), ובשו"ת מהרי"ט (חיו"ד סי' א') כתב לתרץ, דהרמב"ם כתב בהל' שגגות (פ"ה ה"ב), אינו חייב באשם תלוי עד שיהיה שם איסור קבוע, כיצד, אכל חלב וספק אם היה כזית או פחות מכזית, או שהיתה לפניו חתיכת חלב וחתיכת שומן ואכל אחת מהן ואין ידוע איזה מהן אכל וכו', הרי זה מביא אשם תלוי וכן כל כיו"ב, אבל אם היתה לפניו חתיכה אחת ספק שהיא חלב ספק שהיא שומן ואכלה פטור שהרי אין כאן איסור קבוע וכו' עיי"ש.

ומבואר דהרמב"ם ס"ל כהמ"ד במסכת כריתות (דף י"ז:) דחתיכה אחת משני חתיכות שנינו, ולכן אע"ג דבכל הספיקות ס"ל להרמב"ם דאזלינן לקולא מ"מ היכא דאיכא דאיכא איסורא מודה הרמב"ם דלחומרא אזלינן, ומבואר (שם) דזה אי חתיכה אחת (ספק חלב ספק שומן) שנינו, או חתיכה אחת משני חתיכות שנינו, קמפלגי אי יש אם למסורת או יש אם למקרא, דמ"ד יש אם